VI.

A MEGOLDOTT KÉVÉK.

A Nagysajói Református Egyházmegye szórványainak állapotrajza az 1934. évben. Szórvány-kataszteri táblázattal.

IRTA: GERGELY FERENC
NASZÓDI MISSZIÓI REF. LELKÉSZ.

E tanulmány, melynél, merem állítani, az utolsó tizenöt év alatt megrázóbb és megrendítőbb statisztikai elmefuttatás nem jelent meg sehol magyar nyelven, mint tanulmány igényli magának a legmegbizhatóbb hitelt, mivel adatai a leggondosabb utánjárással és ellenőrzéssel vannak nagyon sokszor átrostálva és átcsoportosítva.

E tanulmány vasvázát tehát a legnagyobb utánjárással egybegyüjtött adatok alkotják, ennélfogva szilárd épitmény még akkor is, ha — mint minden propagandairat — ez is sokszor fog magára pathetikus mezt ölteni. Még akkor is, mikor magunkról kényteleníttetünk beszélni, a legobjektivebb igazság, a szomoru tények szólalnak meg ajkainkon. Nem a naszódi havasi misszionárius, nem a mezőujlaki lovas lévita, hanem a meg nem becsült erdélyi nyomorgó és nélkülöző *református pap* kiált innen a maga statisztikájával: *„pusztulunk, veszünk!"*

1. A Nagysajói egyházmegye szórványainak helyzetképe a multban.

A mellékelt szórványkataszteri táblázat adatai szerint a nagysajói református egyházmegyében ma van: 29 anyaegyház, 7 társegyház és filia és 65 szórvány. Az anyaegyházak 1934. évvégi lélekszám: 10 628 lélek. A társ és filiák lélekszáma az 1934. évben: 1030 lélek. Az anyaegyházmegyében levő 65 szórvány lélekszáma: 1407 lélek, tehát 1934. évben a nagysajói ref. egyházmegye összlélekszáma: 13.065 lélek. Ki kell hangsúlyoznunk, hogy e statisztikai adatokat nem a *Református Naptár* egyházi sematizmusából vettük, mert az ott közölt adatok nem fedik a valóságot,

hanem külön kérdőiveket bocsátottunk ki az egyházmegye összes lelkészeihez és a kérdőiveken 40 kérdésre adott feleletben gyűjtöttük össze azokat a statisztikai adatokat, melyek alapján egybeállítottuk a szórványkatasztert és e tanulmány statisztikai vasvázát. Éppen ezért rámutatunk itt arra is, hogy a Református Szemle 1931. évi, február 10-iki számában közölt: *„a szórványgondozás kérdése“* c. theologus ifjúsági konferencián mondott, igen tartalmas és iránytszabó beszéde *Vásárhelyi János* ref. püspökhelyettesnek, helytelen és megbizhatatlan adatokon épül fel. Többek között a nagysajói egyházmegyéről szóló részben: „a *835* lélekszám, valamint *33* tanköteles, akik közül iskolába jár 6 és iskolába nem jár 27“— nem felelnek meg az 1931. évi állapotnak.

Tehát az 1934. évben az egész egyházmegye összlélekszáma: *13065.* A határozottan fogyó tendenciáju szórványok lélekszáma: *1407.*

Ha most az 1866-tól kezdődő névkönyveink kimutatásait egybevetjük és megállapítunk ez időtől kezdve kronológiai csomópontokat éspedig az 1880, 1896, 1912, 1919 és 1934. esztendőket, akkor a népesedési hullámzás grafikonjából kiviláglik, hogy az egyházmegye lélekszáma borzalmasan apad a szórványokban. Az apadás 1919-től 1934. évig: 1408 lélek!

Tizenöt év alatt ezen egyházmegye szórványaiban a reformátusság 1408 lélekkel apadt, ami végeredményben azt teszi, hogy *a nagysajói ref. egyházmegyében minden évben 94 lélek az állandó apadás, veszteség a szórványokban.*

Hogy űzzünk egy kicsi léleklátást is e lélekpusztulással, azért mutassunk reá, hogy 1934. évben a nagysajói egyházmegyében 29 anyaegyházat, 7 társ és leányegyházat, összesen 36 egyházat véve számítási alapul: egy egyházra átlag 379 lélek esik; már most ezen a 379-es alapon *1919. óta elvesztettünk 38 egyházat a nagysajói egyházmegyében,* ami a mi nyelvünkre lefordítva, *azt jelenti, hogy a nagysajóiban minden 4 év és 6 hó alatt egy egyházközség szűnik meg, néptelenedik el.* Pedig itt csak a szórványokról van szó.

Hogy e pusztulás már régóta adva van, azt a legeklatánsabban épen a nagysajói egyházmegye története mutatja, Erdélynek itt van a legtöbb *desolata ekklézsiája* (olim parochia). melyek ma 15-öt tesznek ki és pedig:

1. egykor anyaegyházak:

1. Alsóbalázsfalva,
2. Kisbudak,
3. Kentelke,
4. Galac,
5. Bödön,
6. Szászpéntek,
7. Sajóvásár,
8. Fűzkut,
9. Virágosberek.

II. egykor leányegyházak:

10. Simontelke,
11. Novaly,
12. Felsőbalázsfalva,
13. Kerlés,
14. Mezőszentmihály,
15. Sajókeresztur.

E desolátákban egykor tekintélyesebb lélekszámú gyülekezet élt. Még az itt leányegyháznak feltüntetett desolátákban is voltak lelkészek, vagy léviták és a megmaradt klenodiumok is azt tanusítják, hogy önálló parochiák voltak, de minthogy affiliáltatásuk már nagyon régen megtörtént, azért ezeket csak filiáknak számíthatjuk.

Minthogy a pusztulás régi okaira is rá kell mutatnunk, mert csak így érthetjük meg, hogy lehetett Erdélynek a legnagyobb temetője ez az öt vármegyéből kikerekített egyházmegye, azért egy futólagos pillantást vessünk a multra is, erre a nagy temetőre.

1. *Alsóbalázsfalva,* a nagynevű *Cserényi* család ősi fészke. 1848-ban feldulatva, rom és üszök jelzi az egykori papilakot és zsindelyesfedelű templomot. Felépül romjaiból, de már annyira elnéptelenedik, hogy utolsó papja ezt jegyzi be a jegyzőkönyvbe 1890 junius 6 án: „Elnök felolvassa a nt. esperes úrnak 254—1890. sz. rendelkezését, mely így szól szórói-szóra: A presbitérium megalakítandó, *ha több tag nincsen, három tagból.* A presb. a m. ig. tanács határozatát szükségfelettinek tartja, de rendelkezése értelmében, *minthogy csak hárman vannak egyháztagok, egymást választott presbitereknek jelentik és tartják.*“ Nemsokára, hogy temetőjét országúttal keresztül vágják, a Cserényi család is leszegényedik s már nem istápolhatja a papot, 1897-ben pedig utolsó lelkésze, *Szentkirályi Lajos* az ekkor létesült Naszódnak lesz missziói lelkésze. Az alsóbalázsfalvi egyház 45 hold birtokát és a papilakot románok vásárolják meg s az eladási ára a desolátának beleépíttetik az naszódi új anyaszentegyházba. Alsóbalázsfalvával elveszti az egyházmegye Felsőbalázs-

falva és Kajla filiákat, valamint Szásztörpény, Oláh-Némethi szórványokat és az onnan kipusztuló magyarság igen tekintélyes birtoka más kézre kerül. A magyarság az egykor tiszta magyar dobokai végvár vidékről teljesen kipusztul s a Naszódra átköltöző ref. pap hozza ugyanakkor magával ismeretség révén a naszódi granicsár gimnáziumba tanulni, mint kis gyermeket a későbbi nagyszebeni metropolitát. Jelenben a régi egyházi épületek és földek a Balan orthodox érsek családjának tulajdonában vannak.

2. *Kisbudak.* Hajdan a besztercei egyháznak volt anyaegyháza. Ma szórvány 7 lélekkel, 7 vegyes családdal, hol a 7 vegyes családban élő 7 ref. lélek, egy pár év után, teljesen elrománosodik, hiszen 1919 óta: 2 lélek teljesen elrománosodott, még csak 5 van hátra, ezek sem beszélnek már magyarul. Pedig egykori nemes urai: Mara László, gr. Tholdalagi Zsigmond, Felszeghy Sándor, Székely János, Vass Ádám gr., Retteghi László és gr. Teleky József, továbbá a Váradiak, Csegeziek, Gyárfások voltak. Kurtanemes családainak, a Fogarassiaknak, Mátyásoknak és egykori ref. papjának Bodó Istvánnak a maradékai egyáltalán nem tudnak magyarul. A papitelket s kanonikát a besztercei egyház adta el, hogy az eladási árat ref. iskolájába építse be.

3. *Kentelke* a régi Nagysajói Capitulum dékáni székhelye. Egykor tiszta kun telepeseink utódai szász felfrissités folytán szászosodtak, de azóta, hogy a csicsói várvidék a szamosujvári váruradalomhoz csatoltatott, Kentelke is egyre jobban magyarosodott, kivált a Bethlen grófok kezei alatt. De a sok vérveszteségét, melyet az 1848-iki forradalom végleg tetetőzött, sohasem tudta kiheverni. Az egykori dékáni, esperesi székhely, Vályi Elek Besztercére távoztával szórvánnyá zsugorodott. Ha valaki megközelítő képet akar szerezni arról, hogy milyen rettenetes volt az 1848-iki forradalom Kentelkén és vidékén, az olvassa el *gróf Bethlen Gergely naplóját,* mely épen e vidék 48-iki rémnapjaival foglalkozik. Mondják, hogy, az 1919-iki forradalom is rettenetes volt. Nemcsoda, ha mindkét izben alig maradt valami magyar emlék a régi dicsőségből. 16 hold földjét és 2 belsőségét az egyháznak kisajátították. A papitelek helyén kisajátított szántóföldön a tavaly még látható volt Herczegh Istvánnak 49 évi papságát és többszöri dékánságát hirdető sírköve, de nemsokára még ez a sírkő is

el fog tünni az egykori magyar református anyaegyházból, mint ahogy eltüntek a hivek, a templom és az iskola.

4. *Galac.* Régi Wesselényi dominium, hol minden kő e nagy református családról regél. — Régi templomát, melyet igen nagyon kedvelt a nagy Wesselényi Miklós, gyönyörű feliratos falaival együtt ezelőtt mintegy 10 évvel bontották le, mert gazdátlan templom volt, nem voltak hívei. Most vertyiturát zsukátáznak a falu fiataljai az egykori Wesselényi családi kriptán. Igaz, hogy ennek a metamorfozisnak, valamint a megmaradt egyházi földek és telkek kisajátításának, nagy elővételi ára volt. Az elnéptelenedés, pusztúlás nem épen véletlen dolog s nem is a sokat ócsárolt hanyag egyházi szolgák okai az elnéptelenedésnek. Az elővételi árat már 1848-ban lefizettük, amikor is nagyon rádupláztunk vérhullatásunkkal az 1658 és 1661-iki tatárpusztításokra. 1848-ban Galac igen derék, szabadelvü papját, *Krizbai Dezső Józsefet* enyedi deák fiával együtt elfogják és a Nagydemeteren tartózkodó naszódi granicsár ezredes, *Urbán* elé viszik, aki elereszti ugyan őket, de a kisérőiknek azt mondja, hogy csináljanak velük azt, amit épen akarnak és ezek a ref. papot s ennek deák fiát és a gazdatisztet lelövik mint valami dúvadakat s az útszélen az árokba temetik!

Református papi sors!

Ez volt a sorsa az algyógyi papnak, a brádinak is 1848-ban, de ezen a magyar temető-vidéken még osztoztak a *Krizbai Dezső József* mártirsorsában az újősi ref. pap, a nagysajói öreg dékán és a szászcegei tudós prédikátor is.

„Megverem a pásztort és elszélyed a nyáj“

Ilyen plágák, ilyen papi tragédiák mellett, kérdem: nem volt-e adva az elnéptelenedés?

Adva volt minden, mert senki sem törődött sem a multban, sem a közelben ezekkel a vérük hullását taposó mártir misszionáriusokkal!!

5. *Bödön* még 1663-ban megszünt magyar egyház lenni s egyházi vagyona az orthodox román egyház tulajdonába ment át.

6. *Szászpéntek* az egykori tekei Capitoliumhoz tartozott. Ma egyetlen református hívünk nincsen e nagymultú desolatában pedig valaha a tekei magyar kálvinista egyháznak is anyaegyháza volt. Szükségét látjuk annak, hogy épen *Szász-*

péntekkel kapcsolatban mutassunk reá az erdélyi református magyarsággal szemben elkövetett több olyan szisztematikus mulasztásra, aminek következményé az elnéptelenedés lőn épen a hadak útjában levő végvárainkban, hol nem volt elég a dúlás, felégetés, rabszíjra fűzetés, hanem a veszteséget még tetézni, sőt mesterségesen szaporítani is kellett. 1758-ban a tekei magyarok *Vass Ádám gr.* szászpénteki földesúrhoz folyamodnak azzal a kéréssel, hogy *Nagyidától* elszakadva, a hozzájuk közelebb eső szászpénteki ref. egyházhoz affiliáltassanak, mit meg is nyertek, de már 1761-ben arra kérik a földesurat, hogy vessen véget végre-valahára a szász lutheránusok basáskodásainak, *mert a szászok nem akarják meg engedni a tekei magyaroknak, hogy imaházat építsenek!* E sérelmüket már 1744-ben is közölték a tekeiek gr. Bethlen András erdélyi főcurátorral és gr. Bánffy Zsigmonddal, de kérésüknek semmi foganatja sem volt.

Minthogy a magyar non curamusságnak, a menthetetlenül bűnös kormányzati tehetetlenségnek számtalan iskolapéldáival szolgálhatunk a nagysajói traktusból, azért kiragadunk egy párat a fennebbihez hasonló magyar ritkaságok közül.

A besztercei egyház történetében Vályi Elek volt esperes megjegyzi, hogy a besztercei magyar reformátusok képviseletében Szalai József, Képíró Ferenc, Szegedi András, Szabó Pál, Molnár János és Vinczellér István, *hasztatan folyamodnak a városi tanácshoz református templom építési engedélyért és templomhely kijelöléséért, mert a magos magistrátus 1794 nov. 26-án 1225 sz. alatt elutasítja a kérelmezőket.* Vagyis a magyar imperium alatt, a magyar királyok és erdélyi fejedelmek által kiváltságokkal agyontámogatott és felhizlalt szászok nem engedik meg a magyaroknak, hogy templomot építsenek, *pedig már ekkor a görög katholikus románoknak felsőbb rendeletre ingyen templomhelyet és templomtelket ajándékoztak.*

Igen jellemző a *tacsi* reformátusok esete. 1848-ban a község szászajku nótáriusa elrendelte, hogy a református magyar hivek se harangozni, se templomba járni ne merészkedjenek. A vallás szabad gyakorlatában korlátozott tacsi ref. hivek erre egy küldöttséget küldtek *Naszódra* Urbán ezredeshez, aki irásban ujra jogaikba helyezte a tacsi református

magyarokat. „De a szász jegyző, ezen neki megmutatott császári ezredes irását szemérmetlen szavakkal ellökte, földre taposta. Hanem azért a hívek harangoztak a kellő időben és jártak a templomba.“ De nemsokára ugyanazon *Urbántól* egy elfogatási parancs érkezett a szász előljárósághoz és elfogták a ref. papot: *Somogyi Sándort*, *Bárdi András* ref. kántortanitót, 12 presbitert s elhurcolták *Urbánhoz*, ki őket kihallgatás nélkül börtönbe vetette, honnan gyalog Csernovicba kerültek. Itt a gályarabok szenvedéseihez hasonló szenvedések között olvadt le számuk 14-ről 9-re, kiket 3—4 évi raboskodás után hazaeresztettek. *Ez az ismeretlen, szinte modern gályarabság, azért esett meg, mert nem akarták hiveink kálvinista hitüket felcserélni a szász lutheránus hittel.* Igy istápolták a szászok a magyarokat magyar földön! Természetes, hogy apadnunk kellett! Az a hatalmi téboly, mely minden kulturális gócot nacionalizálni akar, sokszor sértette meg már az autonom kisebbségi kulturegyesületeket, de talán a legnagyobb sértést és jogtalanságot akkor követte el, mikor a besztercei szász levéltár féltve őrzött anyagát, minden megkérdezés és tárgyalás nélkül, Besztercéről Naszódra fuvaroztatta át és a szász kincsekkel, diplomákkal egyszerűen megalapította a naszódi granicsár levéltárat. Egész Erdély leggazdagabb levéltára került így át szász tulajdonból román tulajdonba. Mintegy 35 ezer eredeti oklevél, az Andreanumtól kezdve 1866-ig, egy szép napon Naszódra vándorolt, hogy a kizárólagosan Besztercére vonatkozó oklevelek gazdát cseréljenek azon a címen és jusson, hogy sok moldovai vajdának, ismeretlen unitus és disunitus vlagyikának vannak ott ott eredeti levelei és sok ószláv betükkel írott, 16-ik század előtti irodalmi ősemlékkel van tele Erdély legdrágább és legértékesebb levéltára. Ebben a levéltárban e sorok irójának volt alkalma látni egész garmadával olyan eredeti rendelkezéseket az 1790-es évekből, melyek a románokat, román papokat, főleg az unitus egyházakat, a szászokkal szemben a legnagyobb eréllyel védelmezik. A gubernium és a bécsi cancellária szinte omnipotenciával ruházza fel *Dobra Péter* mezőségi román consiliáriust, ki a legkisebb román sérelmet is megtorolja és hihetetlen erélyes hangu rendelkezéseket ad a besztercei szász magistrátusnak.

De magyarságot, magyar reformátusságot védő, oltal-

mazó rendelkezést egyet sem láttam. A mi sorsunk már ekkor meg volt pecsételve.

1842. julius 4-én *Simontelkén* megjelenik a Capitulum leányeklézsiájában levő külső és belső javaknak összeírására „a hütös assessor“ és a felmérés közben Kolozsvári Pál simontelki birtokos egy protestációt ad be, mely a commetaneusi protocollumba szóról-szóra beíratik. Ebből közöljük az alábbi sorokat: „Minthogy nekünk Birtokosokul szivünkön kell fekünnie minden alat valóink boldogságának, csak úgy engedem által azon darabatska erdőmet ezutánra is, hogy azt mint eddig is az Reformata Anya Ecclésia a Simontelki nem egyesült Görög Ecclésiával *egy aránya mértékben közösen használják a Református Fő Curator fel ügyelete alatt.* Egy általában pedig a Simontelkén levő Reformata Leány Ecclésia minden külső birtokaira nézve megkivánom, hogy a Conscriptioban tétessék be, hogy azokat csak a Földes Urak engedelmekből usque ad bene placitum bírja s bírhattya a két Ecclésia közösen a Tulajdonosság a Földös Uraknál maradván.“

Tehát 1842-ben magyar földesúr csak úgy engedi a református egyháznak használni sokszázaddal azelőtt zavartalanul használt birtokát, ha a használatot megfelezi az orthodox egyházzal. *Nem akadhatunk fenn azon, ha ezek után 1854-ben a közös erdőből nem akarja kiadni az eddigi részt a népes orthodox egyház a református egyháznak* és azt is természetes dolognak kell tartanunk, ha Kolozsvári Pál uram vagy utódai nem jelennek meg, hogy e jogtalan eltulajdonítás ellen protestációt adjanak be, mint 1842-ben. 1850-ben már megváltozott a világ s kétség nélkül már Simontelkén is nyeregben ültek gör. keletiek, mert desolatává válhatott, sok magyar zsentri és patrónus mellett, a református egyház. Perét, melyet sok éven át folytatott a birtokaiért a gör. kel. egyház ellen, még a Bach-korszakban végleg elvesztette. Az 1848-ban ott talált 4 magyar református jobbágycsaládot a pópa az orthodox hitre térítette át.

Még egyszer, találkozunk Simontelkével, de ebben a találkozásban sem telhet nagy örömünk. A millenium évében 32 lélekszáma van a leányegyháznak s ezek között 6 református magyar tanköteles gyermek, kikről az 1897-iki

évkönyv a világ legtermészetesebb báján jegyzi meg: *„kik a gör. kel. iskolában nyernek oktatást.“*

A magyar öntudat csúcsteljesítményei így festenek e vulkánikus talajon 1896-ban a honfoglalás l000 éves ünnepi extázisában. A megoldott kévék egybekötésére ilyen kötöző *„igéket“* használt a magyarság és református egyházunk, akkor, amikor a legnagyobb magyar kévekötöző: *Bánffy Dezső* ült a miniszterelnöki székben, aki erdélyi főkurátor s kevéssel azelőtt besztercei főispán volt.

Szentmáthében 1842 június 14-én megejtett felmérések rendjén ez iratott be a Conscriptioba: „Váltólag használható kaszáló az Alsó- Fordulóban, mely egy völgyön fekszik, ahová megjelenve felmérésire, a román Ecclésia részéről Szücs Stefan egyházfi, kurátor Oltyán Juon, nem engedve felmérésit, ellene mondásoknak ellenére is felmérését s ketté vágását kivánták.“ Ugyancsak ekkor *Aranyos-Szász-Móricban* is úgy mérik fel a commetaneusok a luth. egyház erdejét, hogy kénytelenek azt megfelezni a román unitus egyházzal is, mivel az unitus curator és egyházfi tanúsítása sznrint „Gróf Haller Ferenc Ő Exellentiája az erdőből az Unita Ecclésiának is részt tsinált.“

De folytassuk tovább az elpusztult desoláták történetét.

7. *Sajósárvár* egykor szintén református anyaegyház. Ma csupán egy lélek van benne. Lehet, hogy e sorok irása közben ez az egyetlen egy lélek is itthagyja ez árnyékvilágot. Dr. Musnay László theol. m. tanár írja e megrázó sorokat Sárvárról: „utolsó papja 1890-ben ment nyugalomba. Ma egyetlen öreg asszony hívünk él a községben. Temploma puszta, még rendben van. Harangját néha nagy idők ellen húzzák meg a község gör. kath. lakói.“ E desolátánk klenodiumai között van egy 1692-ből való értékes kehely, mely a Csiki Miklós adománya. Anyakönyve 1839-ben kezdődik. Már az 1888 évi névkönyv 15-ik oldalán ez a jövendölés olvasható Sárvárról: *„Nem messze van azon idő, midőn teljesen néptelenné fog válni.“* Ez a jövendölés — még 50 év sem telt el azóta — 100%-ban valóra vállott.

Sajókeresztúr a legrégibb időktől kezdve Sárvárnak a leányegyháza volt. Templomát az idő vasfogai rommá ették s a kőanyagot a sajószentandrási egyház építette bele felekezeti iskolájába.

8. *Füzkút,* ma leányegyház templommal és 17 hold egyházi földdel, hol 42 lélek él 10 családban. Sorsa ennek az egyháznak is meg van pecsételve. Utolsó papjával, *Lakatos Károllyal* a papilak is összeomlott, most csak a temploma áll a temető közepén. Ez az egyház is sokat szenvedett 1848-ban. Akkori papja elmenekült a forradalmi kegyetlenkedések elől, de a megverettetése és a kiállott izgalmak következtében 1849-ben elhal. A pásztor nélküli nyájat gör. kath. hitre kényszerítik a román lakósok s azóta csak tengődik az egyház.

Jó volna, ha ma is meglevő 17 hold kánonikáját a nagysajói traktus a maga számára foglalná le és ennek haszonbéri jövedelméből létesítené az egyházmegyei szórványmisszsiói alapot. Különben ez a 17 hold is előbb-utóbb ebek harmincadjára kerül, hiszen Fűzkút is fogyó tendenciájú, pusztulásra itélt szórvány, hol maholnap nincs mit keressen a mezőújlaki misszionárius.

9. *Virágosberek* valaha önálló ref. egyház 1566-ban unitárius szellemü papja van, ki mint Dávid Ferenc híve jelenik meg a nemegyei és somkereki papokkal az 1566 iki tordai zsinaton. Az 1740 es években Magyarnemegye filiája s itt fogadja Nemegye híres és nagytudományú papja, *Vásárhelyi Baló András* a sajóvidéki románokat, mikor a szászok elnyomása alatt szenvedő románok szabadságjogainak élőharcosaként magyar szívvel és magyar megértéssel irja meg gyönyörű instanciáit a bécsi kancelláriához — az elnyomott románok érdekében. Ma három ref. lélek van benne s két három év mulva egyetlen egyetlen egy sem lesz!

A desolatava lett leányegyházak legnagyobb részét már megismertük, most csak *Kerlést* említjük fel, ahol a nagysajói Capitulum idejében szász luth. egyház volt az anyaegyház. Református filiává a gr. Bethlen család gondosságából alakul át a lassan elmagyarosodó szász gyülekezet. De 1848 ban olyan megrázkodás éri az egész vidék magyarságát, hogy Bethlen Gergely vaserélye sem képes már poraiból újra éleszteni az elpusztult filiát. Ma ez is csak szórvány, hol akad egy-egy magyarul nehezen értő lélek is, aki megmutatja az érdeklődőknek, hogy merre fekszik a magyar keresztyén lovagkor legnagyobb ékessége: *Cserhalomnak büszke tetője!*

Ha így pusztulunk, egy pár év multán Kerlésen is hiába tudakozódunk magyarul Cserhalom után.

Nem lenne teljes bemutatott borzalomkörképünk, ha még egy pár epizódot ki nem ragadnánk a dantei tollra érdemes magyar pokol-gyurmából. Az egyházmegye történetéből (megjelent az 1889. és 1890. évi egyházkerületi névkönyvben) idézzük szóról-szóra Vályi Elek volt esperes feljegyzését: *Szászújősnek* 1849 ben papja volt *Szalma János, kit a helybeli forradalmárok a kertjében levő aszalójában, nyakát sarlóval elvágva öltek meg s a parochián levő minden irományt s a nála volt egyházmegyei jegyzökönyveket is mind összetépték.*"

A második feljegyzés *Nagysajóról* szól. „1807—1856-ig *Szabó András dékán,* kit 74 éves korában a fellázadt tömeg bilincsekbe verve hurcolt el hideg télviz idején Naszódra Urbánhoz s az egyházközség s egyházmegye levéltárából az irományokat az utca sarába szórva, megsemmisitették.

A harmadik Szászcegőről, illetve annak 1848-iki papjáról, *László Dávidról* szól, „kit 1848-ban két szászlekencei szász által vezetett naszódi határőrkatona lőtt le s az útfélen lett csak betakarva földdel, míg 1849-ben eltemettetett a rendes temetőbe".

2. A nagysajói egyházmegye szórványainak közigazgatási helyzetképe.

A nagysajói egyházmegyét többször kellett kiegészíteni más egyházmegyékből idecsatolt egyházakkal épen azért, mert aggasztó néptelenedése és gyérülése miatt állandóan szüksége volt új meg új felfrissitésekre. Sok egyházközség csatoltatik a széki egyházmegyéből által 1883-ban, majd a görgényi egyházmegyéből nyer injekciót egy néhány egyház átkapcsolásával 1903-ban, de a nagyenyedi egyházmegyéből is jó darabot kanyarít le a kényszer, úgy hogy ennek az egyházmegyének van a legszerencsétlenebb földrajzi fekvése, mert öt vármegye területére terjed ki 29 anyaegyházával, 7 társegyházával, illetve sok filiájával és 65 szórványával. Egész Erdélynek e földdarabján van a legkevesebb vasút és a legrosszabb útak itten éktelenkednek öt vármegye csufjára, a *Mezőség* dágvány-tengerének hepe-hupáin és elátkozott, sivár

Kurmaturáin. És e járhatatlan útakon bonyolíttatnak le azok a missziói útak, melyek a szórványokban lakó református véreink megtartását és öntudatosítását célozzák. A személyes hatás, az individuális pásztorlás és katechetizáció, hogy még nehezebb legyen a „fortyogós“ makadámokon felül, még úgy is osztották be pásztorlás végett az egyes szórványokat, hogy egy-egy szórványt 2—3 km. helyett 26—30 km.-ről kell felkeresnie a szórványgondozó misszionáriusnak. E lehetetlen beosztáson sürgősen segíteni kell és a távolság szem előtt tartásával kell rendezni a szórványgondozás egyik legfontosabb problémáját. Az én szórványkataszteri táblázatomban a 9. és 10. rovatban mutatok reá e kérdés sürgősségére és gondolom, hogy a megalakítandó kerületi és egyházmegyei szórványmissziói bizottságok, ez adatok figyelembevételével, hozzá is látnak e kérdés sürgős rendezéséhez. Mindemellett mégis lesznek olyan egyházak, melyeken semmi új beosztás, vagy átcsoportosítás sem segíthet. Ilyen szórványgondozó egyház a *naszódi* missziói egyház is. Ez kimondottan havasi missziói állomás, honnan tollálni egyik szórványt ide-oda: nem lehet! Naszódnak épen azért kell egzisztálnia, mert 88 ezer másfelekezetű néptengerben a maga jelenlegi 17 szórványával csaknem 200 református lelket kell élő tagjává tennie a Krisztus főpásztorsága alatti örökéltű Anyaszentegyháznak és 200 lélekben kell állandóan szítni a lángot az öntudat szövétnekén, hogy „a sok ellentétes fuvalom és rálehellés“ el ne oltsa a kicsi világító mécseseket az Ünükő alján a sejtelmesen sötét és zordon fenyvesekben.

Nincs Erdélyben nagyobb fontosságú missziói munkamező, de nincs nehezebb geográfiai fekvésű missziói egyház sem, mint amilyen a naszódi. *Máramaros szélétől Dornisoráig, tehát majdnem Dornavatráig húzódnak meg az Ilva völgyében, Dorna partján,* Kosna és Jákobéni felé, a fürész vállalatokból, iparvasuti alkalmazottakból álló *szórványai.*

A Nagyszamos mentén Makodtól a Rotundán át Kirlibabáig viszen a missziói útvonal nagy kitérésekkel a Cormaia, Anies havasi völgyeken át *118 km. és 96 km.-es egymást keresztező egyenes vonalban.* Nemcsak a nagy távolság, hanem a különleges foglalkozási ágak és a havasi környezet is azt a különös szinezetet adják az egész missziói munkának, amelyik elüt a mezőségi szórványmisszió alapjellegétől és

pásztorativ módszereitől is. E sorok írója épen ezért a romániai magyar református szórványmissziónak 3 ágát különbözteti meg és külön kategóriákba osztja a 3 missziót:

1. Tránszilván havasi szórványmisszió,
2. tránszilván belföldi misszió,
3. regáti szórványmisszió.

Az elsőről bővebben fogok szólani a „*Naszód és Mandzsuria*“ c. fejezetben, a másodikról, minthogy *Földes Károly* mezőségi misszionárius elég kimerítően taglalta, csak általánosságban szólok tanulmányomban. A harmadik kategória közös a csángó kérdéssel és a magyar kath. egyház 1790-től állandóan felszínen levő, sérelmes panaszával.

A mezőségi missziónak és a havasinak is egyik sürgősen rendezendő problémája az *utazás* kérdése. Csak úgy az apostolok lován nem igen lehetséges állandóan 25 km-es utakat a nyakunkba venni. Ezért kesereg Mezőujlak és Mezőszengyel is. A mezőségi dágványban való cubukoláshoz bakancsok kellenek, vagy jólzabolt paripa, különben nincs templomozás, nincs vallástanitás, nincs semmilyen ref. világoskodás. Ma az a helyzet, hogy az egyházmegye legtöbb lelkésze csak gyalog keresi fel hébe-hóba szórványait, mert az *utazás, a fuvarozás* kérdése az apostolok lovaival van elintézve. Ez lehetetlen állapot! Ugy az egyházi főhatóságnak, mint az egész reformátusságnak e kérdést dülőre kell vinnie és alapot kell teremtenie, *hogy alamizsnára való adakozási felhivások ne kerüljenek be a napi sajtóba. E sorok irójának kevesebb fizetése van, mint egy eb- és gyep-vegyészeti segédalkalmazottnak és mégis a sajátjából utazik fel minden hóban egyszer vallástanitás végett Kisilvára, Szentgyörgyre és Óradnára, mert félharmadosztályu jegyét sem térítik a legtöbbször vissza ottani hivei.* Valamennyi nagysajói traktusbeli lelkész panaszol a fuvar és utazás elviselhetetlen terhei miatt és ezen állandó panaszok mellett maga az egyházi főhatóság is tehetetlenül nézte el hihetetlen újabb megterheltetését is az éhező és rongyoskodó misszionáriusoknak, mely abból áll, hogy *a szegény anyaegyházak, nyomorult szórványok lelkeire kirótt közegyházi terheket a szégyenletesen alacsony papi fizetésekből vonja le az egyházkerületi pénztár.*

Az igaz, hogy kötelessége egyházunknak visszatéríteni

a kongruánkból levont közegyházi rovatalokat, de hogy milyen ez a visszatérítési procedura, azt elképzelheti bárki is, aki tudja, hogy vannak papok, akik ilyen címen már évek óta hasztalan követelnek egyházaiktól 2.000—25 000 leuig is felmenő visszatérítéseket.

A szórványmissziónak ezt a gennyes sebét is be kell gyógyítani immár végérvényesen. A szórványgondozás: misszió, ennél fogva oda mindig vinni kell s nem hozni onnan. Az egyházi vezetőség a szórványok lelkei után egyetlen egyházra se vessen ki rovatalokat, sőt a kifejezetten missziói egyházakat mentesítse az összes közegyházi ravatalok alól. Minthogy a nagysajói egyházmegyében kifejezetten két missziói egyház van: *Naszód és Mezőujlak, e két egyházba még a hivatalos egyházi lapnak is ingyen kell járnia! Legfeljebb csak annyi rovatalhordozásról lehet szó, hogy mindkét egyház fizesse a tűzbiztosítási illetéket és a papi nyugdijjárulékot.*

A nagysajói egyházmegye többi egyházát nem sorozhatjuk a missziói egyházak közé, noha *Mezőörményes, Sajószentandrás, Tacs* és *Tuson* is több szórványt pásztorolnak. Ezen egyházakban a legnagyobb távolságu szórványa *Sajószentandrásnak* van, hol *Középfalva* 30 kmnyi távolságban a maga 7 lélekszámával sohasem okozott gondot Szentandrásnak, hiszen régen is, ma is Magyarnemegye pásztorolja. Sajnos, ez a pásztorlás is rövid ideig fog tartani, mert, mint személyes tapasztalatból tudom, ez a 7 lélek is alaposan el van változva és a hires nemesi familiából, a középfalvi *Alsókból* az utolsó szikrája is lassan kialszik a református öntudatnak.

A *mezőségi* szórványgondozó egyházak közül a legörvendetesebb, legbiztatóbb helyzete *Tusonnak* van. Ennek a kis egyháznak a szórványai a mezőségi gázmedencéhez tartoznak s úgy látszik, hogy az ott fejlődő industria folytán sok ügyes református gázmunkás és napszámos fog állandó alkalmazást találni, bár így könnyen lesz u. n. bolygó létszámu gyülekezetté Tuson is, mint a legtöbb ipari empórium állandó hullámzásban levő munkás gyülekezete. De van itt más, örvendetes, biztató jelenség is, nevezetesen ez a gyülekezet mutat fel a szórványai részéről a legkomolyabb teherhordozást és missziói segítést is. A mi sivár egyházi viszonyaink és mezőségi havasi nyomoruságaink mellett való-

sággal üdítően hatnak reánk e kis gyülekezet pásztorának sorai, melyeket jelentése végén olvashatunk: „Kissármásra és Báldra én járok át minden hónapban egyszer, vagy kétszer is istentiszteletet tartani és ünnepnapokon úrvacsorát osztani. A keresztelést, esketést és a temetési szolgálatokat közös megegyezéssel hol én, hol a nagysármási lelkész végezzük. Ellenben a vallástanitásról is gondoskodva van, mert a téli hónapokra mindig kértem és kaptam a mélts. püspök úrtól egy segédlelkészt, aki úgy Kissármáson, mint Báldon vallástanitást és minden egyházi munkát elvégzett. Szükség esetén még legátus is van Tusonban. *A téli segédlelkészt teljes ellátással br. Bánffy Mária látja el, a fizetését meg a báldi udvartól kapott ajándékból (ami évi 3000 Lei) fedezzük.*“ Ime az egyetlen megoldott missziói kérdés, illetve rendezett szórványmisszió, hol buzog a ref. öntudat s a kötelességérzete kollektiv magyar ref. egyházi közösségünknek. Igazán példaként világít igazi református hitü és öntudatu testvéreink áldozatából.

Ez a gyönyörü kéve nincsen megoldva. Legyen olyan a mi szemünkben, mint a József kévéje, mely előtt mi, a többi kévék, mind meghajolunk!

Reménységgel vagyok eltelve *Lompérd* szórványunk jövőjét illetőleg is. Ez a szórványunk állandóan népesedik és a szaporodása 1934.-ig 32 lélek, úgy, hogy a maga 57 lélekszámával egyik erősségünk lesz maholnap a mezőségi sávon. Itt a kévét erős izmu marok kötözgeti. Boldog sziget a nagy tengerben, hol testileg, lelkileg megpihenhet az agyonfáradt misszionárius, mert *Borbély Kálmán* nagysajói gondnok gazdaságán vagyunk, hol egy kiváló közgazdász új telepítést csinált a saját birtokán.

3. Agrárkisajátítás és vagyoni helyzet.

E sorok irója igen nagyjelentőségünek tartja az agrárkisajátítások ügyét és tanulmányában e szédületes anyagi veszteségekben mutat rá elnéptelenedésünk, asszimilálódásunk egyik fontos okára.

A mellékelt szórványkataszteri táblázat 26., 27. és 28 ik rovatában vannak feltüntetve a nagysajói ref. egyházmegye egyházainak, filiáinak, szórványainak agrárkisajátítási és 50

év alatti birtok elidegenülési adatai. Ezek az adatok mind a helyszinéről érkeztek be s különösen hívtam fel lelkésztestvéreim figyelmét az adatok pontos és lelkiismeretes beküldésére, ennélfogva a legjobb hiszemmel állíthatom, hogy *agrárstatisztikám az összes e nemü erdélyi magyar kisérletek között a legpontosabbak.*

A nagysajói egyházmegye szórványaiban kisajátítottak 15.669 holdat, az anyaegyházakban 29.038 holdat, összesen 44.707 *hold* református földbirtokot sajátítottak ki. E negyvennégyezerhétszázhét katasztrális hold tisztán református híveink földbirtokaként van kiemelve statisztikánkban s itt nem szerepelnek más vallású magyar véreink agrárkisajátítási veszteségei. Minthogy az agrárkisajátítás csak betetőzése volt annak a földbirtok apadásnak, mely circa 50 év óta rohamosan őrölte, morzsolta a magyar faj supremáciáját Erdélyben s amely végső fázisa volt annak a talajkicsúszási folyamatnak, melyről Tokaji László *„Eladó ország“* c. megrázó könyvét irta, azért e sorok irója nemcsak az agrárkisajátitási adatokat gyüjtötte egybe az egyházmegye területéről, hanem az utolsó 50 évi református birtok elidegenüléseket is felsorakoztatja a kataszteri táblázaton. *Eszerint az utolsó 50 év alatt 16.061 kat. hold református magyar földbirtok tulajdon került idegen kézre.* A három veszteségi adatot összeadva *az összes földbirtok veszteség: 60.768 kat. hold.* Tehát az 1408 lélekveszteség és a 60.768 hold elidegenült ref. birtok között szoros nexus van. Ezért kallódik el nemsokára *Sályi* is egészen és ezért tartom teljesen elveszett szórványnak *Keménytelkét.* Érdekes lesz megfigyelni Mezőzáh jövendő sorsát, továbbá a Méhesét és Uzdiszentpéterét, Pusztakamarásét, mert ezekben az egyházakban sajátították ki a legtöbb református birtokot. — Kétségkívül, az eleven, buzgó hittől is nagyon sok függ, de bizony nem kell prófétává lennem, hogy megjósoljam azon szórványok közeli végét, hol a kisajátított ref. magyar birtokokon nem magyar református cselédek és gazdasági alkalmazottak vetik a kezüket az ekeszarvára. Igy lett teljesen elveszett őrhely a számunkra: *Galac, Szászpéntek, Sajósárvár, Sajókeresztúr* és a többi desolata (olim parochia.)

E kérdéssel kapcsolatban említsük fel azt is, hogy egy pár egyházunk kapott valami elenyésző csekélységet a kisa-

játított földekből, de a legjobban rászorult missziói egyház, Naszód hiába kérelmezte, hogy bár más községi határrészből elégítsék ki a sok állami rezervából az egyház jogos igényét, mert kérésével a ref. egyházat elutasították s ugyanakkor a 30 lélekszámmal is alig rendelkező naszódi orthodox egyház *Sajóudvarhelyen* nagy földbirtokot kap az ottani kisajátításokból. Az is szembeötlő, hogy pl. Magyarnemegye anyaegyházunktól, Naszód szomszédságában, 150 holdat sajátítanak ki és noha a kényszerbérlet nagyon csekély hányadát is nagyon nehezen kapja a nemegyei egyház, mégis évről-évre végrehajtják rajta a kisajátított, elvett 150 hold után is az *illetékegyenértéket.* Ez a 150 hold elveszett egyházi birtok *a kőfarkai szórványunkat* is magával fogja rántani a megsemmisülésbe, mert e 150 hold kisajátított egyházi birtoka a nemegyei egyháznak a Szamoson túl, a *kőfarkai* határban feküdt.

Az a magyar földbirtokos osztály, amelyik patronusa volt a Sajó-menti és mezőségi egyháznak, mig nem volt depossedálva, kétségkivül sokat áldozott egyházáért. Sőt pl. a Bethlenek a román felekezeteket is pátronusi bőkezüséggel istápolták, ma azonban a hozott áldozatok nincsenek arányban a legtöbb helyen a tehetséggel és a kötelességgel. Büszkén és jóleső örömmel mutattunk reá, ahol lehetett, a patronusi kötelességteljesítés áldozataira, sajnos, a legtöbb helyen csak keményszívü magyar urakra akadunk, akik nem akarnak tudni arról, hogy ma Erdélyben minden református embernek eminens kötelessége mindenével résztvenni a kollektiv közösségben úgy, mint ahogy a tagok vesznek részt a test kollektiv synergezisében, ahonnan minden más birtokos névmás kikopott a használatból, csak egy maradt meg a: *„miénk!“* Ezt követeljük mi szegény, sokat plágázott ref. misszionáriusok s ennek a református kollektiv synergezisnek a zászlója alatt, *a Krisztus zászlója alatt* akarjuk egybegyüjteni az aratók és kévekötők seregét, hogy a megoldott kévéket újra megköthessük, a szétszórt tetemeket a Krisztussal megeleveníthessük s az elnéptelenedett szórványokkal Isten országát újra kiegészíthessük élő darabokkal. Ezért nem kell nekünk nemcsak az ész, nemcsak a szív, hanem *a gazdagnak „minden marhája!“* Még az is, ami megmaradt a kisajátítás után.

4. Számok a patvarban.

Én itt a patvarból, a pusztulás állandóan hangzó zenebonájából szedek elő számokat s ezeket beszéltetem, nógatom panaszra, ez erdélyi zamatú, de erdélyi keserüségű cím alatt.

A nagysajói ref. egyházmegyében, mint a kataszteri táblázat mutatja, 25 szórvány szünt meg 1919 óta, tehát a ma meglévő szórványnak több, mint egyharmada. E megszünt szórványokban elvesztettünk: 348 lelket, akik a szórványok topológiájából itélve, többnyire ipari vállalatok, fürészgyárak alkalmazottai valának. De ide soroztattak azok a lelkek, is, akik egy néhány desolatában éldegéltek még, mint gazdasági cselédek, alkalmazottak, vagy földbirtokosok, de akik az agrárreform után, eltüntek — talán örökre — a szórványokká alakult desolatákból. Hatalmas magyar földbirtok került a patvarba: *Galacon, Alsóbalázsfalván, Szászpénteken* és az egykori virágzó anyaegyházak ma még csak nem is szórványok, mert nincsen azokban egyetlen egy református lélek sem. E kipusztult szórványokban ért veszteségeink sokkal fájdalmasabbak, mint pl. a megszüntetett fürészgyári vállalatoknál ért veszteségeink *Bánffytelepen* (Máramaros felé a Cibles aljában), vagy a *Kosnán, Pászmoson, Dipsén, Bongárdon* feltüntetett sorvadásunk, mert e helyeken nem vesztettünk el hiveinkkel együtt, 1000 éven át sajátunknak vallott, drága magyar földbirtokokat is, csupán lelkeket, akik lehet, hogy másfelé huzódva, ma is tagjai Anyaszentegyházunknak.

Sokszor gondolok arra a borzalmas mulasztásra, amit a régi szabadelvű rendszer követett el Erdély magyarságával szemben, mikor a követelt helyes telepítéssel és parcellázással nem sietett a sorvadás, a pusztulás megakadályozására s még Darányi Ignác nagy koncepciója is csak úgy sikerült részben, hogy előbb a telepítések végrehajtására egy pár erdélyi nagy lélek adott a pesti uraknak: *„földet, füvet és vizet!“* Mi lett volna, ha nemcsak Nagysármás, Marosludas, Magyarnemegye, Vice stb. részesülnek a település áldásaiban, hanem Somkerék, Galac, Alsóbalázsfalva, Sajósárvár, Szászpéntek, Kőfarka, Kerlés stb. helységek is átvarázsolódnak erőteljes és szaporodásra kész magyar empóriumokká, honnan sem a világháború forgószele, sem a történelem vaskényszere ki nem vetnek, el nem sorvasztanak bennünket. *A kegyelem*

Istene nem engedte, hogy a sorvadás e telepes helyeket is megemésszé, mert noha Sármáson 1805 holdat vettek el 150 ref. telepes kisgazdától (az egyháztól is elvettek ugyanitt 11 holdat), ma mégis 1532 lélekszáma van annak a Sármásnak, amelyik 1899 előtt — a telepítés előtt — Pusztakamarásnak csak szórványa és a millenium esztendejében csupán: 14 lélekszáma volt. És ugyanezt a hajlíthatatlan erőt és ref. öntudatot észleltem *Magyarnemegye* telepes községünk virágzó és népes ref. egyházában is, hol ma 1047 ref. lélek él a tiszta román, naszódi granicsár vidék torkában. Bár nem a jól sikerült telepek közé tartozik nagyrészben terméketlen határánál fogva, mégis a református föld s rajta a kis református „szállás“ a fundamentuma annak, hogy Magyarnemegyén — Naszód-megyében — minden hivünk tisztán és zengzetesen beszél magyarul és hogy egyedül csak a nemegyei leányok öltözködnek zsinóros, szűk mellénykébe, bokorugró kék szoknyába, szóval mindenestül magyaros öltözetbe, az egész felső Szamos mentében. Pedig a nemegyeiektől is elvettek 231 hold telepes tulajdont és az egyháztól 150 hold egyházi birtokot, aminek nagyrésze *Kőfarka* leányegyházban feküdt, hol 9 ref. családban 36 lélek él, olyan fogyó református öntudattal, hogy 15—20 év mulva ez a leányegyházunk is a *patvarba* asszimilálódik. Pedig e filiában még mindig van egy szép kis templomunk és elég tekintélyes birtoka, főleg erdeje, van itt a gróf Bethlen családnak. Ha e nagy ref. főúri család, amelyik 1663 tól kezdődőleg mind e mai napig állandó nagybirtokú pátrónusa volt e kicsiny filiának, a mostani nehéz napokban is patrónusává lesz nemcsak papiroson, de szivében is, úgy még mást is remélhetünk Kőfarka felől!

Érdekes összehasonlításra ad alkalmat a traktus szórványaiban levő vegyes és tiszta ref. családok statisztikája is. A 65 szórványban élő, 1407 ref. lélek: 451 családban oszlik meg. Egy családra átlag 3 és ½ lélek esik a szórványokban. E 451 családban van: 115 vegyes család, hol így oszlik meg a másvallású családtagok száma:

édesapa van	gör. keleti	19
„ „	gör. kath.	17
„ „	róm. kath.	35
„ „	unit.	3
„ „	szász luth.	7
„ „	baptista	1

édesanya van	gör. keleti	11
„ „	gör. kath.	27
„ „	róm. kath.	21
„ „	unit.	4
„ „	szász luth.	5
„ „	advent.	1,

Nem kell semmilyen kombináció vagy fantázia ahhoz, hogy bátran kimondjuk, miszerint a gör. kel. és gör. kath. vallásu családtagok családjai már is a *patvarba,* a *sorvadásba* kerültek s e vegyes vallásu családok 80%-ban nem református vallásu gyermekei már is elvannak tőlünk idegenedve. Az esetleg még megmenthető 20%-nak vallásoktatása és magyarul irni-olvasni tanitása: éppen a legfontosabb és legnehezebb feladata a szórványmissziónak. Ennek a misszió-nak a 115 vegyes család közül 74 olyan vegyes családdal kell a Jézus hamisítatlan, igaz evangéliumát magyarul közölnie, amely 74 család igen nagy szétszórtságban (5 vármegyében) él.

A többi vegyes családoknál nem ilyen eminens a veszedelem. Még a szász lutheránus vidékeken sem, bár tagadhatatlan, hogy az egykori tekei és nagysajói Capitulumban a besztercei királyföldön nagyobb a szász beolvasztó képesség — a magyarságra vonatkoztatva — mint más szász vidékeken.

És ehelyütt külön ki kell emelnünk *Zseyk* szórványunkat, hol a kataszteri táblázat 38. sz. áttérési rovatába 23 áttérést jegyeztünk be. E veszteségünk teljesen pótolva van azáltal, hogy hozzánk a szász lutheránus vallásból még többen tértek át. A szórványt 1928 ban csatolták *Nagysajóhoz,* addig a tekei lelkész gondozta, illetőleg — a szász luth. lelkészekkel kötött régi megállapodás alapján — a zseyki reformátusok helyett cserébe gondozta a tekei magyar reformátusokat. Mikor a zseykieket a jelenlegi nagysajói ref. pásztor átvette, a szász lutheránusok nagy offenzivába kezdtek ref. hiveink ellen. Igy cselekedtek Kudzsiron is és másfelé is protestáns testvéreink, aminek következménye mindenütt a békés megállapodások felbomlása s a gyakori áttérések lettek. Természetes, hogy magyar lutheránus testvéreink közül sokan a hozzánk téréssel feleltek, az állam támogatásában részesített *elnémetesítésre.*

Az áttérések 1910. óta kétségen kivül az áttértek és kitértek anyakönyvi adataiból állíttattak egybe, de ez a számoszlopunk, valamint az asszimilációra vonatkozó 36, 37, 39. sz. kérdésekre felelő számoszlopaink végösszege sem egészen reális, még csak nem is valószínü, mivel e kérdésekre adott feleletek azt árulják el, hogy maguk a lelkipásztorok is optimisztikus elnézéssel, illetve számbavétellel nézik a komoly valót.

Szórványkataszterünkben még van egy pár fontos számadatunk, melyeket röviden itt is kiemelünk.

A ref. *tanköteles gyermekek száma:* 180, ami azt mutatja, hogy a szórványokban népes családok nem igen laknak, hiszen átlag egy családra 2-5 gyermek esik. Hogy e 180 gyermek közül alig 3—4 jár református felekezeti iskolába, az egészen bizonyos. Csupán Radnán van rom. kath. magyar felekezeti iskolába beiskolázva ezek közül 3 gyermek, a többi mind román nyelvü áll. elemi népiskolába jár. Számítsuk még ezekhez az állami iskolába járó gyermekekhez a vegyes családok más vallásu gyermekeit, ami a mi kimutatásunk 15. rovata szerint 81-et teszen ki, úgy bátran állíthatjuk, hogy 258 magyar gyermek van elütve attól az áldásos lehetőségtől, hogy az iskolában megtanuljon irni és olvasni magyarul. *Ez a 258 gyermek csak akkor tanul magyarul irni és olvasni, mikor a lelkipásztor a szórványba kijuthat valahogy és személyesen ismertetheti meg velük az é, ú, ö, ű hangzók magyar csodadolgait.* Másként a legjobb Abc-éből sem tanul meg a román idióma világában élő gyermek magyarul, pláne akkor nem, ha otthon nem is beszélnek soha magyarul.

Érdeklődésre tarthatnak számot még a 17, 18, 19, 20. sz. foglalkozási kategóriák statisztikai adatai, valamint a vagyoni helyzetkép 21, 22, 23, 24, 25. sz. rovatai. Ezek szerint 198 tiszta ref. családnak van háza s egy kis földje s 105 vegyes családnak van szintén háza s földbirtoka. A 451 családból 303 családnak van háza s valamilyen földecskéje, *148 család pedig teljesen vagyontalan.* A szórványokból befolyt egyházi adó oly csekély, hogy erre építeni semmit sem lehet, különben is a misszionáriusnak mindig vinnie kell az anyaegyházakból, de hoznia soha semmit, mert így telik be a Jézus missziói parancsa, ami az egész szórványgondozás-

nak a kiinduló pontja: „Mikor pedig látta vala a sokaságot, könyörületességre indula rajtok, mert elvoltak gyötrődve és szétszórva, mint a pásztor nélkül való juhok.“ (Mt. 9:36)

Hogy pedig ne suroljuk riporteres megalográfiákkal a valótlanságot a mi elképesztő helyzetünkről összeirt sopánkodásokban, azért a dijleveleket, illetve papi javadalmazásokat is feltünteti a 25. sz. kérdés és az erre adott feleletek a kataszteri táblázatban. Itt a havasi missziónál szemlélhető az a dicső papi javadalom is, amelyik a roppant szétszórtságban élő havasi magyar református lelkek pásztorlását stb. stb. teszi kötelességévé a naszódi misszionáriusnak!

Pedig az egészen bizonyos, hogy a mandzsuriai misszionáriusnak nincsenek nehezebb és fontosabb feladatai, mint a naszódi transzilvánhavasi misszionárius lelkésznek!

5. Naszód és Mandzsúria.

Őrhelyemre állok és megállok a bástyán és vigyázok, hogy lássam, mit szól hozzám és mit feleljek én panaszom dolgában.“

Hab. 2:1.

Isten iránti hálával és boldog örömmel gondolok mindig arra a nagy teljesítményre, amit Anyaszentegyházunk végez a külmisszió terén is, épen ama helyeken, hol ázsiai turáni testvéreink laknak, kik többszöri invázióval lepték el a mandzsú földet (hiába emelték ázsiai vérszerinti egyenes őseink betörései ellen a „*nagyfalat*“) s egy új szómatologiai fajtát alakítottak ki: a mongol-mandzsú fajtát, melyhez Európában a legközelebb a székelyek és a Sajó vidéki kún települések maradványai állanak, — mondom, hogy a faji büszkeség és a boldog öröm hálája tölt el, ha *Babos Sándor* testvéremre és a mandzsúriai külmisszióra gondolok. Olyan jól esett még az is, hogy az idei Ref. Naptárban, az ős-székely rovásírásról irott ismertetésem is, a kínai képekkel ékített külmissziói cikk után jelenhetett meg. Igazán állítom, hogy nálam senki jobban nem vágyódik a nagy mongol puszták rejtelmes világába, sem a Zurunkás hegyláncaiba és a Trim medencéjébe, vagy Karakórum romjai közé, hogy turáni mongol-tatár őseink szédítően régi és szédítően nagy ősműveltségét láthassam a

mostanában feltárt ásatási emlékekben — *és mégis „felelnem kell panaszom dolgában“ a mandzsúriai missziónak.*

A szórványmissziónak panasza van a mandzsúriai misszióra. Ez nem irigykedés, nem elgáncsolás vagy hátmegetti komplott. „Bástyán állok“ és éjjel-nappal vigyázok enyéimre, de legfőképpen az Isten izenetére vigyázok és szüntelenül ébren figyelek arra, hogy „mit feleljek panaszom dolgában“ — az Isten szentséges jelenlétében?! Azt panaszolom fel a mandzsúriai misszióra, hogy *Erdély elfeledte, hogy a szórvány-misszió is édes testvére a külmissziónak.* Sőt, mert érték-sorrend mindig volt és mindig lesz ezen a világon, ami erdélyi közállapotaink, új helyzetünk százezer nyomorúsága, sorvadásunk és rémséges pusztulásunk, pusztíttatásunk mellett: minket kellene az első helyre sorozni az értéksorrendben. Az én s gondolom a többi misszionárius testvérem kordinátáján állva: ez az erdélyi református igazság s ez a mi Urunké, a Jézusé is!

De rólunk megfeledkeztek, mi kimaradtunk egy hatalmas egyházkerületi missziói koncepció kereteiből és még olyan figyelembe sem részesülünk, mint egy mostohagyermek, pedig a szórványmisszió édes testvére a külmissziónak, ráadásul még *elsőszülött édestestvére.*

Ennek a tanulmánynak csak egyetlen célja van, az, hogy a ref. közös családban minket is úgy szeressenek, mint Józsefet és minket se járassanak condorlott ruhákban, alamizsna bakancsokban, üres átalvetővel, hanem adják meg mindazt, amit szeretetből, figyelemből és anyagiakból is adnak messze levő édes testvérünknek. Naszód, Nagypestény, Mezőújlak, Maroshévíz, Nagyilonda: nekünk éppen olyan fontos missziói állomások, mint Mandzsúria! Édes ikertestvérek lévén, mindkét misszió azért fűzze egybe a szédítő távolságu két munkamezőt, a szeretet s a megértő méltánylat, az elhívattatásnak egyazon reménysége, „a Léleknek egysége a békességnek kötelékében.“ (Ef. 4:3—6.) Verjünk hidat Naszód és Mandzsúria között, a transilván-misszió és a külmisszió között és az a nagy külmissziói propaganda, amelynek annyi megindító áldását tapasztalhatta Mandzsúria, foglalkozzon vetítőgépeivel, propaganda előadásaival a transilván szórvány-missziói is! Az erdélyi ref. magyarság meg hallja meg a bástyán őrködők nagy panaszát, mert különben a teljes nyo-

morúság és antiszociális elhagyatottság Sipka szorosában minden őrhelyen *halálos csend lesz!!*

A fehér hó alatt, megfagyott őrszívek dobján, nem fog az Úr riadót verni.

*

A naszódi missziói lelkészi állomás 1898-ban szervez-tetett s első lelkésze: *Szentkirályi Lajos* 1898 májusában költözött át Alsóbalázsfalváról Naszódra, mivel Alsóbalázs-falván már nem volt mit keresnie a ref. lelkésznek. Naszód csak kevéssel azelőtt csatoltatott a II ik sz. román határ-őrvidék 44 községével együtt Beszterce vidékéhez s így lett Beszterce és Naszód vidéke egységesítéséből: Beszterce-Naszód vármegye. Mint tiszta román község s mint katonai közigazgatás alatt élő terrenum, magyarságot soha sem türt meg kebelében s ha véletlenül bekerült egy-egy magyar is a homogén román elem közé, azok csak a székely határ-őrezredből ide parancsolt tisztek vagy altisztek voltak, kik itt vagy elrománosodtak vagy elnémetesedtek. Csak a 80-as években találkozunk magyar iparosokkal Naszódon, kik főleg Désről telepedtek le a nagy havasi vidékkel rendelkező, erős országos és hetivásárokkal dicsekedő Naszódra. A 80-as években Magyarnemegye filiája a neves bányavároskával: Ó-Radnával együtt. Radna kir. bányaváros lévén valaha, minthogy arany és ezüst bányászata, valamint kohászata is aláhanyatlott az 50-es években, mint kincstári pirit (kén-kovand) bányahelység elég sok magyar munkást és magyar bányaaltisztet, mérnököt foglalkoztatott. Ennélfogva Radnával, mint Magyarnemegye filiájával még 1880 előtt találkozunk névkönyveinkben. Jellemző Radnára, hogy 900 éves róm. kath. plébániája lévén, még az 50-es években sem tudnak róm. kath. hívei magyarul. Ez az elrománosodás olyan nagy méretü, hogy pl. róm. kath. népiskolájában az idén már román tannyelvü párhúzamos osztályok beállítására kény-szeríttetett az egyház, azon a cimen, hogy a gyermekek 50%-ának *román* az anyanyelve. Hogy képet nyerjen a kegyes olvasó a régi magyar rendszerről, felemlítünk egy pár érdekes példát: Ugy Radnán, mint Naszódon még a kir. járásbiróságok felállítása után is a birósági tárgyalások *csak románul folytak! Még itélet is hozatott román nyelven, a jegyzőkönyvezések és kihallgatások csak románul folytak.*

Az egész közigazgatási hivatalos nyelv: a román volt s Radnán pl a ref. lévita és áll. el. isk. igazgató, halál esete is románul van bejegyezve a három nyelvü halottkémi értesítvényen. Midőn Naszód vidéke egy vármegyévé egyesült Besztercével, az egyesített vármegyei cimer naszódi részletét, egy granicsár gimn. tanár állítja egybe, — mivel azelőtt heraldikai jelentésü cimere nem volt a határőrvidéknek — és ez új címeren a naszódi rajztanár a következő emblemákat kombinálja egybe: fenyvesekből kiemelkedő havas csupa kőszikla csúcsán (Ünükő) egy kétfejü fekete sast ragyog körül a felkelő nap; alant zöld mezőben, a fenyves lábainál egy nőstényfarkas emlőjét szopja egy nadrágos mezitlábas kis fiú (Romolus), mig a másik fiúcska egy előtérben álló római katona felé szalad (Remus). A piros nadrágos, mezitlábas római vitéz jobbjában lándzsa van, baljában meg egy paizst tart maga előtt s a paizsra három betű van írva: V. R. R. *(Virtus Romanarum Rediviva!)* És ez volt az elnyomó magyar világban egy román vármegye címere! És ezzel a címerrel és címeres zászlóval jelenhetett meg a vármegye Budapesten, a vármegyék hódoló küldöttségében a milleniumkor és a közelmúltban, 1916-ban a néhai IV. Károly magyar király koronázási ünnepélyén. És senkit sem csuktak le e zászlóért s rajta e jeligéért.

Az elnyomó magyar éra alatt a naszódi határőrvidéknek *360 ezer hold osztatlan erdőbirtoka úgy kezeltetett, hogy ez az osztatlan vagyon az egész vidéknek a felvirágzását és vagyonosodását idézte elő s ráadásul e hatalmas erdőség fedezte a 44 község mindennemű pótadóját és közrovatalait is.*

E vagyonközösséget alkotó hatalmas erdőségen kivül a naszódi határőrvidéknek volt még egy kulturális alapitványa is, *melynek 20 ezer hold erdejéből az Aranyos-Beszterce folyón tutajozták be a legprimább minőségű fenyőrönköket Moldovába.* Az „*Alapok*“ ezen drága erdőségén kivül még megszerezték a csicsókereszturi Torma birtok 800 holdját és az őrkei határban közel 1000 holdat vásároltak meg a régi Tisza birtokból. Ugyancsak az „*Alapok*“-nak ajándékozta a magyar kir. kincstár a határőrvidéki ezred összes épületeit, kaszárnyáit, tiszti lakásait és az egykori német kadett iskola helyiségeit. E roppant vagyon tartotta fenn a „*Naszódi Alapítványi Főgimnázium*“-ot (ma: Liceul Grăniceresc Gheorghe

Coşbuc) és ez „Alapok“ építették, tartották fenn a 44 község felekezeti román elemi iskoláit, valamint ez „Alapok“ segélyezték igen tekintélyes tanulmányi ösztöndíjjal a magasabb iskolázásban a 44 község főiskolai hallgatóit. És az „elnyomó“ magyar érában e roppant nagy vagyonnal rendelkező tanulmányi alap bárminő nagy jövedelmet is produkált, *a naszódi főgimnáziumot a magyar állam mégis államsegélyben részesítette, szertárait ingyen gyarapította s tanári könyvtárát ezrekre menő kötetekkel látta el — ingyen!* A magyarok nem vettek el soha semmit a 360 ezer hold erdőbirtokból, sem a közel 22 ezer hold tanulmányi alapból, mégis magas államsegélyben részesítették a román papokat s a naszódi gimnáziumi tanárokat. A mi felekezeti iskoláink, főleg kollégiumaink a legnagyobb vergődéssel tengetik-lengetik életüket egy napról a másikra és államsegély hiányában kénytelenek tandijakból fenntartani magukat. Csak a mi egyházmegyénk területén, Mezőzáhon: 400 hold földet vesztett el a kolozsvári református kollégium agrárkisajátítás rendjén s ez a birtokveszteség is benne van a 28. sz. kataszteri rovatunk összegében.

És ezt a nagy vagyonnal, nagyszerű kulturintézményekkel biró havasi vidéket tarkítja: 192 ref. lélek, kiegészítve a borgói részen levő s Beszterce által pásztorolt: 21 lélekkel, összesen = 213 ref. lélek.

Hogy e sorok írója igazán missziói telepen munkálkodik (különben maga a papi állás is a missziói lelkészi állás címét viselte és viseli alakulása óta) és hogy Naszódot, a pásztori munkát tekintve, egy kalap alatt lehet emlegetni Mandzsuriával, arra nézve nem árt, ha megnézünk egy pár missziói, helyszíni felvételt.

Egy radnai istentiszteletről és vallástanításról hazaérkezve, az alábbi megrendítő tragédiát nézhettem végig — egy református naszódi hivem figyelmeztetésére. Az állomáson két rendőr és két csendőr jelenlétében egy kis román csoport várt a Bethlen felől érkező vonatra. A várakozó csoportban egy szép, sudár, egészséges suhanc állt a középen s úgy láttam, minden tekintet ezt a fiút simogatta körül érdeklődő, meleg szimpátiával. A négy fegyveres rendfenntartó is e fiúért parancsoltatott ki egy közeli községbeli primárral együtt az állomásra. Természetesen a tiszta román viseletben csak románul beszélő fiút nagyon sokan kérdezték, hogy ugyan

micsoda rossz fát tett a tűzre, hogy ennyi puskás ember kisérte ki az állomásra és még sincs megbilincselve?

Nem tett biz az semmi rossz fát a tűzre. Egy magyar lelencfiú volt, akit az anyja 1919-ben itthagyott Erdélyben, talán Györgyfalván, menhelyi nyilvántartásban és akit 1920-ban még vagy 70— 80 társával együtt a határőr vidéki falvakba fuvaroztak ki nagy teherautókon. Ez a sudár legényke teljesen elrománosodott. Magyar református fiú létére egy árva szót sem tudott magyarul és soha református templomot sem látott! Az állomásra „diplomácia uton" került a négy fegyveres ember kiséretében. Ugyanis édesanyja, Budapesten, ahová Erdélyből repatriált, törvényes házasságra lépett a fiú apjával, egy jólkereső vasesztergályossal és szerették volna itthagyott fiukat is magukhoz venni és törvényesíteni. Hasztalan kereste, kutatta azonban a pesti magyar édesanya gyermekét, mert esztendőkön át semmiféle hivatal nem mondta meg, hogy a naszódi határőrvidéken van, sok kedves magyar társával együtt a keresett gyermek teljesen elrománosítva. Hat évi keresés után végre a diplomácia vette kezébe a dolgot és így a diplomáciai utra terelt gyermekigénylés is eljutott oda, hogy a Budapestről Naszódra leutazó édesanyának a négy fegyveres hatósági közeg jelenlétében kellett a primártól átvennie az állomásra toloncolt gyermekét. A gyermek hallani sem akart arról, hogy elhagyja a faluját, hogy levesse tüszőjét, harisnyáját, hosszú ingét, zsírozott kalapját és szemem láttára zokogott, mert nem akart református lenni.

Tiszta magyar tragédia, hiszen ez nem egyedülálló eset, mert itt 70—80 magyar gyerek hasonló sorsáról van szó, akik örökre leszakadtak — talán a mi hibánkból — az egyházunk testéről. Mig sóbálvánnyá válva, a tehetetlenség nyomatéki súlyának minden átkát éreznem kellett magamon, beérkezett a vicinális és egy elegáns, nagyvárosi úrnő szállt le a kupéból s kevés kutatás után a rebrai csoport felé közelgett, hol rendőröket és csendőröket látott. És a magyar fiú ekkor egy éltes román parasztasszony nyakába borult fájdalmas zokogással e szavakat tördelte a román asszonynak: *„Nu lasă Mamică ca Doamna asta s'a mă ducă."*

És hiába kérlelte édesanyja, hiába erősködtek a csend-

őrök, rendőrök, a gyermek még meg se akarta csókolni édesanyját, akit csak egy idegen Doamnának nézett.

És itt maradt végül is Nagyrebrán. Ma 20 éves és nyáron pakulár a Vârva Omolui havasaiban. A mult nyáron a Rotunda alatti havasok kőszikláin ősturáni (talán kun vagy bessenyő) sziklafeliratokat kerestem és rátaláltam a pesti magyar-református fiúból lelt pakulárra. Sajtot adott, bálmost csinált és megajándékozott egy kőrisfából faragott pásztorbottal.

Lelkiismeretben kötelességemnek tartottam ez elveszett bárányokat felkeresni. Sokra rátaláltam, de egy sem tudott magyarul beszélni. Elkéstem már a kátéval, a jóakarattal, a buzgósággal, pedig idejövetelem után a második hónapban utrakeltem gyalog, elveszett bárányaimért, de sajnos, sikertelenül s így 20—25 református gyermeket még hozzá kell számítanunk a szórványokban ért veszteségeinkhez. Különben még az is meg kell jegyeznem, - hogy Rebrán egy parasztháznál, hol szintén református lelencgyermek volt, a legdurvább szitkok közt életveszélyesen meg is fenyegettek, sőt egy felemelt kapával távozásra is kényszerítettek.

Ilyen a naszódi missziói munkamező. 1934. szeptemberében egy gör. kath. vallásu levélhordónak a felesége és két leánya távozott el Naszódról Ipp községbe, Szilágymegyébe. Mindhárman református vallásuak. A szent karácsonyi ünnepek után a levélhordó az utcán valami irásokat akart átadni nekem s kért, hogy vegyem át tőle azokat, mivel azok a nagyobbik leányának áttérési okmányai s húzzam ki a leányát az anyakönyvemből, mivel a leányának csak úgy biztosították az ippi postamesternői állást, ha a ref. vallásból áttér a gör. kath. vallásra.

Én nem vettem át az áttérési irásokat, mert Ratiu Elisabet nem jelent meg személyesen a naszódi anyakönyvvezető előtt, mivel a jelzett időben Ippen tartózkodott.

Ilyen helyeken mindig résen kell lenni, mert a farkasok állandóan ott ólálkodnak az akol körül, hogy elrabolják a juhokat és bárányokat.

Hála Istennek, a nagy *áttérési hullám* dacára is, Naszódon nem nagy az áttérők száma. A tulajdonképpeni asszimiláció a régebbi időkre esik, mikor Radna és Naszód is szórvány, illetve filia volt. Ekkor románosodtak el a Neme-

gyéről Radnára került Bajzáthok, Forraiak, Párosak, Toroczkaiak és a Naszód mellé települt Élesek, Sigmondok, Paálok, Köblösek, Székelyek stb.

A legnehezebb missziói munka ezt a kényszerasszimilációt megakadályozni s Istennek hálásan köszönöm, hogy erőt s tehetséget adott arra, hogy a legkisebb gyanura is, gyalog vagy akárhogy a veszélyeztetett helyen lehessek és minden tisztességes eszközt felhasználjak az áttérés megakadályozására. Mandzsúriában ilyen missziói körben nem kell a misszionáriusnak fáradoznia.

A naszódi és havasi vallástanitás nemcsak katechézis, hanem valóságos kulturmisszió is. A transzilván-missziónak ez az Achilles-sarka. A külmisszió ilyen kettős lényegü, kettős jelentésü katechetikai feladatokkal nincsen megterhelve. Azt kell mondanom, hogy ha semmi egyéb pásztori kötelessége nem volna a naszódi missziói lelkésznek, csak a vallástanitás, még akkor is a legfontosabb missziói állomás volna.

Egy-két eset kivételével ma a naszódi Gheorghe Coşbuc Liceul elsőosztályos növendékei nem tudnak olvasni, írni magyarul, ha a vidékről kerültek be a Líceumba. Voltak olyan tanítványaim is, kik rendszeres vallásoktatásban kellett részesüljenek, mert ref. felekezeti iskola is, meg ref. lelkész is volt a községükben, de még sem tudtak írni-olvasni magyarul, még beszélni is nagynehezen — azért mert állami iskolába jártak. *Nos, itt kapcsolódik bele a katechézis a kulturmisszió sokágú feladataiba, mert a vallásoktatónak még a magyar gondolkodás lényegére is meg kell tanítania az eddig elidegenített észjárású gyermeket s hogy öntudatosítsa benne a református hit egybeölelő misztikumait és hogy a sejtelmes, ösztönszerű ragaszkodás átalakuljon határozott, meggyőződéses ragaszkodássá nemzetéhez, vallásához, Anyaszentegyházához.* A lelkipásztori munkát Ravasz L. a „*lelkiépítés*“ munkájának nevezi — biblikusan. *A naszódi vallásórák: egy állandó leépítéssel, rombolással szembeni építkezés és építésnek munkaórái. Áldott alkalmak a szórványmisszióban a legnagyobb missziói munka végzésére.* Természetesen erre az egy tőkéből élő, de sokfelé ágazó vallástanítói munkára a Heidelbergi Káté mai formájában nem alkalmas. A szórványokban az építéshez más szerszámok kivántatnak, mint a mamuth-gyülekezetekben a felhőkarcolókhoz. Úgy a naszódi, mint a mezőujlaki

misszionárius ezért voltak kénytelenek a maguk kézi használatára egyszerübb s primitivebb szerszámokat (kátéátdolgozásokat, örök vallás könyvféléket) kiagyalni, mert a nagyszerű, analitikusan megírt valláskönyvekkel a havason és a Mezőségen nem lehet: *építeni!*

A naszódi vallásoktatás, hogy missziói munka, az alábiakkal világítom meg. Mikor idejöttem, 1933. év tavaszán, legelső gondom volt az összes iskolákat felkeresni és a ref. növendékek vallásóráit megbeszélni a vezetőséggel. A tanítóképzőben az igazgatói titkár tudakozódásomra kijelentette, hogy ott egyáltalán nincsen református vallású növendék. Ebben megnyugodva végeztem a katechézist; mindenik iskolában, csak a tanítóképzőben nem tartottam vallásoktatást. Egyszer úgy május végén a brassói ref. lelkészi hivatal kérdést intéz hozzám, mi van a tanítóképzőbe járó két *Kolumbán* fiú vallásoktatásával, mert a nagyobbik a képesítő vizsga előtt a brassói lelkészi hivataltól a vallásból tanjegyet kér, különben jelezte, hogy úgyis kitér a református vallásból, mert ő eddig orthodox vallást tanult. Én e levéllel elmentem azonnal a tanítóképző igazgatójához és felvilágosítást kértem a két Kolumbán fiúról, hogy milyen jogon és alapon részesültek ezek orthodox vallásoktatásban, mikor ősi kálvinista székelyek, egyik kiváló Aronita családból. Az igazgató azt felelte, hogy a gyermekek nem magyarok, nem székelyek, hanem románok, kiket a predeáli vasutas állomás neveltet és taníttat Naszódon. A gyermekek különben sem tudnak egy szót sem magyarul. Erre az igazgatótól az anyakönyvi kivonatát kértem a két Kolumbán fiúnak. Az anyakönyvi kivonattal igazoltam, hogy a gyermekek székely-magyarok és a nevük nem „*Columba*“ hanem „Kolumbán“ az anyakönyvi kivonat tanúsítása szerint is s tiltakoztam a szándékos névferdítés ellen. Az igazgató végül is lehivatta mindkét fiút és előttem kérdezte, hogy akarnak-e magyar református vallásórára járni? Azt felelték, hogy: *nem!* A VII-ik osztályos nagyobbik tanuló még azt is kijelentette fülem hallatára, hogy ő Predeálon orthodox vallásban nevelkedett és meggyőződéses orthodox.

Ezek után az igazgatónak nyomatékosan tudomására hoztam, hogy 3 napi haladékot adok arra, hogy kényszerítse mindkét növendéket ref. hittanórára járni, különben püspököm

útján a kultuszminiszteriumhoz feljelentést teszek vallásügyi sérelem ügyében és kérni fogom a tanítóképző orthodox vallástanárának megbüntetését, mivel éveken át szándékosan, jogtalanul tanított és osztályozott is más vallásból két református növendéket.

Három nap elteltével mindkét Kolumbán fiú megjelent a vallásórán lelkészi hivatalomban. Minden héten kétszer tartottam velük vallásórát. Vizsgák előtt azonban három héttel megszakadt a buzgóság fonala, mert mind a két növendék elmaradt a vallásórákról. Az intézetben tudakozódásomra azt felelték, hogy a kisebbik beteg, a nagyobbik meg azzal vágta ki magát, hogy helyettes tanító a gyakorló iskolában s nem volt ideje hozzám jönni. De nem jött ő sem, öccse sem vallásórára.

Summa summarium: én egyiknek sem adtam tanjegyet s mégis bizonyítványt kapott mind a kettő. A nagyobbik kitünő eredménnyel képesítőzött is. Hogy ki kalkulálta őket a hittanból, nem tudom ma sem, mert mind a kettő elkerült Naszódról. A nagyobbik az azugai állami árvaháznál kapott állást, a kisebbik ugyanott jár a IV. képezdei osztályba. Az esetről esperesem útján jelentést tettem felsőbb hatóságomnak.

Az idén ugyanebbe az intézetbe két ref. növendék iratkozott be az I. osztályba. Édes testvérek ezek is, a neposzi vasúti őrnek a fiai. Nagyon keveset tudnak magyarul. Érdekes, hogy magyar református édes atyjuk arra kért, engedjem meg, hogy a gyermekek nálam tartsák a valláskönyvüket.

És ez a komoly szellemi vetélkedés folyik az egész havasi szórványmisszióban. A Kegyelem Istene megengedte, hogy e munkamezőn szép aratásom is legyen. Boldog vagyok Istenemben, hogy megoldott kévéket kötözhetek újra egybe, hogy fogyó lelkek seregében növekedő lázzal, olthatatlan tűzzel szolgálhatok Istenemnek, Anyaszentegyházamnak. És ha panaszolok, fölemelt fővel tehetem, mert szolgálatkészségemnél, az előmbe tornyosuló veszedelmeknél csak a fizetésnélküli nyomoruságom és igénytelenségem nagyobb!

6. A tamariszkfa esengő levele.

Az ázsiai nagy turáni pusztákon, hatalmas hegyláncok örök hóval fedett szurdukaiból előtörve igen nagy víztömegek hömpölyögnek alá buja zöld pástok, tulipános virányok között a rettenetes sivatagok homoktengere felé. Nagyobb folyók, mint a Maros és a Tisza, egyszercsak elvesznek a homok tengerében. Nincs deltájuk valamelyik Óceánban, mert elnyeli őket a borzasztó homok és meghalnak a Tarim és a Kerijja folyók, a Takla-Makla sivatagban, anélkül, hogy tengert látnának. Medrüket is állandóan változtatják és ez az oka, hogy térképezni sohasem lehet a folyók medreit, pedig a sivatagban való kockázatosan veszedelmes utazáshoz e folyók medreinek pontos megjelölése elengedhetetlenül szükséges.

Mindenütt elhagyott, kiszáradt folyammedrek, peremükön lössz és agyagpadok a szél eróziája által vájt homokvonulatok irányában. Itt-ott a homokból kiálló élettelen facsonkok, ághegyek úgy sorakoznak egymás mellett, mint nálunk a parti fűzek a Szamos szélein. Itt folytak valaha, a sivatagi világ előtt nagyon régen, a turáni ősvizek, melyeknek habjai öntözték a világ legrégibb civilizációjának virányos mezeit a homokkal beszitált ősvárosok határain.

Ma élettelen, parttalan ott minden s a sívó homokkal vívott halálos küzdelemben alulmaradt az ember. Nomáddá lett, lóra perdült, puzdrát és ijjat vett kezébe s hosszu századokon át zúdult, mint fergeteg a vénhent Európára, mert a turáni homok még náluk is erősebb honfoglaló volt.

Megejtően döbbenetes még az elolvasása is a turáni pusztákon való expediciós utazásoknak. Midőn a szomjanhaláshoz közel, napokon át hiábavaló kútásás és vízkeresés után a lemondás deliriumában valamelyik homokpadon megpillantanak az elalélt utasok egy szál összeaszott levelet. Ez az aszott levél: az első hir, az első izenet arról, hogy mentve vannak a szomjúságtól eltikkadtak, mert nem messze valahol a buckák gerince alatt, édes vizre akadhatnak. A halálraítélt levél a turáni tamariszkfa levele. Ahol a levél még összeaszva is zörög a homokba temetett ág végén, ott vívja a Kerijja folyó halálos küzdelmének végső tusáját a diadalmas, a borzalmas homokkal. A kihaló bozót a kiszáradt thogarfa dzsanglében a tamariszklevél az utolsó izenet az élet felől.

De, ahol még egyetlen levél is zörög a kocsán végén, ott még él mélyen az altalajban, az életet tápláló titkos vízér, csak a tamariszkfát kell a gyökeréig kiásni a homokból, hogy üde forrásvíz buggyanjon elő onnan.

Turáni tamariszkfa levele: az én gyülekezetem is! Utolsó zöldelő reménység a nagy, elnyelő homoktengerben. Halálos küzdelmet vív a maga létéért s a régi dicsőség szélmarta partjain csak maga maradt a kiszáradt homokkal beszitált, magyar folyammenti dús tenyészetből.

Ha nem segíti hűvös harmathoz, levegőhöz e zizegő zöld levelet a szeretet és református testvériség: az utolsó református élet is kiveszett a Radnamenti havasok alján.

Naszód 1917-ben 512 lelket számlál szórványaival együtt s ez a lélekszáma megközelítőleg 1918-ban is. Ma a létszáma szórványaival együtt: 192, ebből az anyaegyházra 65 lélek esik. A 65 lélekből egyházi adót fizet 14 lélek. Tehát erre a 14 adófizető lélekre esik az egész szórvány-misszió terhe és a missziói egyház minden közegyházi tartozása. 1933 évben, fizetett 15 adófizető 6700 L egyházi adót, tehát egy lélekre esett évi *446 Lei 66 bani* s ezt a magas egyházi adót mind kis exisztenciák, nyugalmazott és aktiv postatisztek, vasútasok fizették. Az 1934. évben már csak 13 adófizetőnk volt, de az egyházi adó is jóval kevesebb volt, mint az előző évben. Az egyház alig tudta visszafizetni papjának a kongruából levont közegyházi tartozását, mely az előző évi hátrálékokért szinte elviselhetetlen teher volt. 1934. év alatt többen távoztak el Naszódról s azok között kettő egyházi adófizető volt. Temploma 1927 április 28-án leégett; a megmaradt puszta falak felhasználásával közsegitséggel és tetemes rovatallal újra épült 148.915 L összeggel. Ma nincs csak az utcai részen kerítése a papi teleknek s templomnak. A szél 1933-ban megrongálta a templom új tetőzetét s a mennyezet beázott, sürgős kijavitása elódázhatatlan, de sem kerítésre, sem a templomfedél kiigazítására nincsen fedezete az egyháznak. A papilak is alapos renoválást igényel, de az idő vasfogát parirozni nincsen módjában e havasi missziói gyülekezetnek! Lelkészének eddig juttatott az egyház havi 300 L személyi *„fizetéspótlékot“*, most az „áldozatok évében“ ettől is elesett a lelkész, mert redukált egyházi adóból erre sem telik, pedig a naszódi missziói

lelkésznek a kongruán kivül semmi más javadalma nincsen. Még egy tutajos-kalapnyi konyhakertje sincsen, mivel a kis terület vad sás, káka és kuruttyoló békák hazája.

Naszód filiája: Ó Radna szintén *„leépült.“* Egykor külön lévitája volt, ma nincs még egyházfia sem. Radnáról szélnek eresztettek 300 bányászt és hiveink 132-ről leolvadtak a mostani 35 lélekszámra.

Miként a turáni sivatagok tamariszkfáján az életért, harmatért esengő levél, úgy vivjuk halálos tusánkat vallásunkért.

Az erdélyi kálvinista magyarság nem zónázhat el néma és szenvtelen közönnyel e turáni tragédia előtt.

Lássa meg az eltemetett facsonk végén e remegő és zizegő turáni tamariszkfa levelet!